

Evropeizace politických stran a zájmových skupin: základní problémy a směry analýzy*

PETR FIALA, VÍT HLOUŠEK, MARKÉTA PITROVÁ,
PAVEL PŠEJA, PETR SUCHÝ**

Abstract: The Europeanization of Political Parties and Pressure Groups: Basic Problems and Directions of Analysis

The article tries to evaluate the Europeanization research agenda from the point of view of a politics-sphere and actor-centered approach. The authors postulate that the concept of Europeanization is lacking in regards to problems of political process and its dominant actors – political parties and interest/pressure groups. The article consists of several parts. First, a critical examination of existing Europeanization conceptualizations is provided. Second, the impact of democratic transition and consolidation upon Europeanization in new member countries of the EU (and in potential candidate states) is examined. Third, ways of necessary adaptation suitable for analyzing politics in terms of Europeanization are suggested and discussed. The article concludes with sections devoted to agenda-setting for research about the Europeanization of political parties and interest groups. The overall tenor of the article is to point out the necessity of integrating Europeanization-related issues, methodological, and research tasks into a broader framework of comparative politics/comparative government; and that the theoretical basis of actor-oriented Europeanization research should be drawn more from this area of political science than it has been in previous research.

Keywords: Europeanization; Political Parties; Pressure Groups; New EU-Member Countries; Politics

1. Úvod

Evropeizace je konceptem, který je nejen v rámci politologie, ale i v rámci ostatních politických věd v současné době velmi často používaným přístupem ke zkoumání vzájemných vazeb mezi rovinou EU a domácími politickými systémy.¹ Tento koncept, byť sám o sobě nikoliv

---

* Tento článek byl zpracován v rámci projektu „Politická aktéři v procesu evropeizace a internacionalizace politického prostoru ČR“ Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (kód 1J 002/04-DP1).

** Autoři působí na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Poštovní adresa: Katedra MVE FSS MU, Joštova 10, 60200 Brno; e-mail: mves@fss.muni.cz.

neproblémový (viz např. Mair 2004), se osvědčil v oblasti analýzy *policy* (srov. např. Brusis 2005: 28–29; Featherstone 2003: 7–12; Grote 2003; Knill, Lehmkuhl 2002; Mörth 2003; Radaelli 2003; Schmidt, Radaelli 2004; Trondal 2002), při výzkumu v rámci paradigmatu nového institucionalismu (srov. Gollbach 2005: 31–50; March, Olsen 2005) i výzkumu adaptace institucí a ústavně-právního rámce na pravidla a procedury dané měnícím se evropským prostředím (sféra *polity*; srov. např. Brusis 2005: 27–28; Knill 2001; Wahl 2003; Winn, Harris 2003). Dlouhodobě stranou stála při výzkumu evropeizace sféra *politics*, což bylo zapříčiněno souběhem různých faktorů, v neposlední řadě malou „angažovaností“ odborníků z oblasti srovnávací politologie v záležitostech, které se přímo či nepřímo týkaly evropské integrace a jejích dopadů (srov. Hix, Goetz 2000: 14–17; Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 19–23; Héritier 2005: 199–203; Olsen 2002).²

Předkládaná studie chce přispět k prozkoumání možnosti aplikace konceptu evropeizace při výzkumu ve sféře *politics*. Adaptace politických procesů, jejich pravidel a hodnotového zakotvení a systémů politických stran a organizovaných zájmů na měnící se prostředí EU je výzvou, na niž nedokázala stávající bádání náležitě odpovědět.

Předkládaná studie je pokusem o zmapování terénu a nalezení základních výzkumných otázek a úkolů, definování (či alespoň naznačení) některých základních problémů, které je nutno učinit pro adekvátní pochopení dopadu evropeizace na klíčové aktéry moderní politiky – politických stran a zájmových skupin. Pozornost bude věnována zejména těm aspektům evropeizace, které se týkají kandidátských, respektive nových členských zemí.

2. Pluralita konceptů evropeizace

Zatímco k nacionalizaci politických a stranických systémů existuje bohatá literatura a řadu prací lze označit za klasické (namátkově např. Caramani 2004; Bartolini, Mair 1990; Rokkan 1999; srov. Olsen 2005: 6–13), nemáme v oblasti evropeizace k dispozici text podobného významu. Tato skutečnost pramení již ze samotného faktu, že pojem evropeizace není dosud v politologii dostatečně vyjasněn a přesně definován (srov. Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 12–17; Howell 2004). I když zůstaneme jen v rovině evropeizace jako (mnohdy vzájemného) ovlivňování domácí a evropské politiky (srov. Winn, Harris 2003: 1–2), nabízí se celá řada přístupů.

Koncept evropeizace vcelku eklekticky kombinuje postupy komparativní politologie, mezinárodní politické ekonomie, analýzy *policy*, teorií evropské integrace (zejména přístup *multilevel governance*) a teorií mezinárodních vztahů (viz Featherstone, Radaelli 2003; srov. Falkner 2003; Johansson 2004).

Řada autorů upřednostňuje perspektivu z pohledu Evropské unie a jejích politik. Evropeizace je pak vnímána jako určitá reakce národní politiky na měnící se evropské prostředí, jeho instituce, hodnoty a politiky, které nejsou samy o sobě objekty výzkumu evropeizace. V tomto směru je již takřka klasickou Radaelliho definice evropeizace:

„Proces (a) utváření, (b) rozšiřování a (c) institucionalizace formálních a neformálních pravidel, procedur, paradigmat politiky, stylů, způsobů ‚jak dělat věci‘ a sdílených hodnot, které jsou nejprve definovány a konsolidovány v rámci utváření rozhodnutí EU a poté inkorporovány do logiky domácího diskursu, identit, politických struktur a veřejných politik.“ (Radaelli 2000: 4)

Na Radaelliho definici je cenné to, že se neomezuje na formální pravidla a institucionální struktury, ale že akcentuje i neformální aspekty tvorby politiky včetně proměn politické kultury. Problém s Radaelliho přístupem však spočívá v tom, že ji lze – odhlédneme-li od bezprostředního Radaelliho interpretačního kontextu – číst také jako definici preferující uplatnění *top-down* přístupu, který mlčky předpokládá, že reakcí na změny na úrovni EU bude pouze *adaptace* ve smyslu převzetí evropských mechanismů a vzorců politického chování.³ Radaelli ovšem zdůrazňuje nutnost přijetí také *bottom-up* perspektivy, která vychází z pozorování domácích aktérů a sleduje, jak jejich politické aktivity ovlivňují evropskou integraci (a ta, ovšem, zpětně ovlivňuje i tyto aktéry) a tím vnímá evropeizaci rovněž jako závislou proměnnou (srov. Radaelli 2004: 4–6).

Schimmelfennig a Sedelmeier předpokládají, že evropeizace v podmínkách střední a jihovýchodní Evropy je přijímání pravidel hry (*rule adoption*), která vznikají na úrovni EU (Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 7). Tento proces může být řízen EU nebo domácími aktéry a může být orientován dvojí logikou: vhodnosti (aktéři jsou motivováni internalizovanými identitami, hodnotami a normami) nebo následků (maximalizace moci racionálně jednajících aktérů). Tato jednoduchá matrice vede oba autory k definování různých mechanismů evropeizace:

Tabulka 1: Mechanismy evropeizace střední a jihovýchodní Evropy podle Schimmelfenniga a Sedelmeiera

hlavní aktér v procesu přijímání pravidel	logika přijímání pravidel	
	logika následků	logika vhodnosti
EU	model externích podnětů	model sociálního učení
stát	model braní lekcí	

Zdroj: Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 8

Model externích podnětů⁴ odpovídá dynamice iniciované a kontrolované EU, která stanoví podmínky, ale také odměny a sankce pro domácí aktéry na základě jejich adaptability (nejde jen o formální akceptování pravidel, ale také jejich reálnou implementaci). Model sociálního učení je veden logikou vhodnosti a počítá s identifikací kandidátských (respektive nových členských) zemí s EU a s tím, že EU bude přesvědčovat tyto země, že její pravidla jsou legitimní. Stát tedy nebude normy přijímat, protože je to pro něj výhodné, ani proto, že se obává sankcí ze strany EU, ale proto, že je přesvědčen o jejich legitimitě a vhodnosti. Model braní lekcí není vlastně nic jiného, než klasická tranzitologická westernizace (viz níže): stát přijímá pravidla EU ze své vůle, protože tím chce řešit domácí problémy (Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 8 a n; srov. Börzel, Risse 2003: 63–69). Tyto jistě zajímavé modely se ale opět orientují (byť spíše implicitně) na sféry *polity* a *policy* (byť například koncepce *veto players* může napomoci i sledování toho, co na evropeizaci zajímá nás) a její využití v prostředí *politics* je obtížné již proto, že nelze sledovat logiku nápodoby, chceme-li pochopit strategie a transformace aktérů zapříčiněné evropeizací.

Navíc je takto pojatá evropeizace v podstatě pouze jednou z cest transformace politických režimů států střední a jihovýchodní Evropy a to modelem tzv. *externí transformace*. Zatímco

interní transformace je procesem, který je zaměřen na vybudování funkční a konsolidované demokracie a tržní ekonomiky a tudíž je generován vnitřní motivací společnosti, jež chce realizovat nezbytné reformy, u externí transformace tomu tak být nemusí. Během jednání středoevropských států o vstupu do Evropské unie došlo fakticky k tomu, že interní transformace byla postupně nahrazována externí transformací, tedy transformací požadovanou „zvenku“ s cílem přizpůsobit politické, ekonomické a právní prostředí kandidátských států požadavkům EU. Tato transformace má odlišný průběh, není provázena širokou veřejnou diskusí a je vnímána spíše jako „technický“ problém, nikoliv jako problém politický (srov. Fiala 2005: 103–104). Tato skutečnost má samozřejmě své důsledky ve všech sférách politiky.

Jarle Trondal upozorňuje na další významný aspekt nezbytnosti jít za pouhou komparaci národních politik a přijmout perspektivu analýzy vertikální integrace, fúze a penetrace politik napříč všemi rovinami vládnutí (*governance*). Zůstává ovšem v zajetí *misfit*-přístupu (Trondal 2002: 333–334). Trondalův důraz na akceptování víceúrovňové perspektivy je ovšem velmi důležitý. Změny, kterými procházejí *polity*, *politics* i *policies* jednotlivých členských států EU i kandidátských zemí mohou být změněny z řady důvodů a evropská integrace může být jen jedním z těchto impulsů. Je proto nezbytné zkoumat i ty oblasti, kde není evropeizace zjevná, neboť jen tak můžeme vysledovat vzájemné ovlivňování internacionalizace/globalizace⁵, evropeizace a změn generovaných národní, regionální, či lokální politikou (srov. Haverland 2005; Radaelli 2000: 6).

Risse, Cowles a Caporaso poukazují na jiný možný výklad evropeizace, která vychází z předpokladu, že „prohlubování“ evropské integrace rozvíjí struktury vládnutí (*governance*) na evropské rovině, což vede nejen k budování evropských politických, sociálních a právních institucí, ale zejména vytváří politické sítě (*policy networks*) mezi těmito institucemi.⁶ To samo o sobě nevytváří rámec evropeizace. Risse, Cowles a Caporaso ovšem jedním dechem dodávají, že je zajímavá především, jak tato evropeizace (ve smyslu pokračujícího procesu evropské integrace) ovlivňuje národní státy, jejich domácí instituce a politické kultury, tedy jak *Europeanization matters* (Risse, Cowles, Caporaso 2001: 1). Evropeizace v jejich pojetí iniciuje domácí změnu s tím, že nové prvky vstupují do interakcí s těmi původními a tyto interakce mohou mít různou povahu a mohou vést ke konvergenci i částečné divergenci domácích struktur (Risse, Cowles, Caporaso 2001: 15–18). Vidíme, že je zde překonáno strnulé schéma pouhé adaptace.

Poněkud sporná je ovšem logika třístupňového přístupu k evropeizaci (Risse, Cowles, Caporaso 2001: 6–12). Podle této logiky je třeba nejprve identifikovat relevantní proces evropeizace – tj. změnu pravidel, procedur či praktik na rovině EU, což vyvolá nutnost adjustace domácích pravidel. Ústřední otázkou přitom je, zda tato adjustace vyvolá změnu v domácí struktuře.⁷ Druhým krokem je identifikace míry kompatibility („*goodness of fit*“) mezi evropeizačním procesem a národním uspořádáním institucí, pravidel a praktik. Stupeň toho, jak tyto dvě roviny vzájemně „ladí“, určuje míru „adaptačních tlaků“ vyvíjených na domácí instituce, aby byly v souladu s EU. Čím větší je nesoulad (*misfit*), tím větší je tlak nových prvků na původní (podle autorů se adaptační tlak projevuje buď v oblasti transformace *policies*, nebo institucí). Míra tohoto souladu může být pochopitelně u stejných fenoménů v různých zemích velmi rozdílná, což otevírá pole pro zajímavé srovnávací výzkumy. Následuje třetí krok: tam, kde je adaptační tlak vysoký, je pro posouzení míry změny domácích struktur klíčová přítomnost či absence mediačních faktorů: (1) existence četných možností (míst/bodů v politickém

systemu) veta (*multiple veto points*) – čím více aktérů v systému má možnost ovlivňovat politiku, tím hůře lze prosadit změnu; (2) formální zprostředkující instituce napomáhající prosazení strukturální změny; (3) vliv politické a organizační kultury. Risse, Cowlesová a Caporaso vnímají rovněž důležitost aktérů při tvorbě a prosazování institucionálních změn, přičemž je třeba sledovat distribuci moci mezi aktéry, ale také vzít v úvahu skutečnost, že evropeizace může přinést změnu v zájmech a identitách aktérů (Risse, Cowles, Caporaso 2001: 12). Evropeizace, míra (ne)souladu a zprostředkující faktory jsou tedy třemi kroky konceptuálního rámce, který napomáhá vysvětlit domácí změnu struktur (či její absenci).

Zcela z perspektivy *top-down* přístupu rozvíjejí výše naznačené myšlenky Tanja Börzelová a Thomas Risse. Ti operují s předpokladem, že nutnou (nikoliv však postačující) podmínkou evropeizace je nesoulad (*misfit*) domácího politického prostředí s evropskou politikou. Čím menší je kompatibilita domácího politického prostředí v nejšířším slova smyslu s evropskými požadavky, tím větší adaptační tlak je vyvinut (Börzel, Risse 2003: 60–63). To by platilo, pokud by byl výsledek evropeizace jednosměrný (adaptace na žádané změny). Schéma *misfit* nepočítá příliš s kreativitou domácích aktérů, kteří mohou volit různé taktiky a strategie, které takový přímočarý výsledek komplikují.⁸ A už vůbec nepočítá s možností evropeizace „zdola“ prostou volbou domácích aktérů, která nemusí být vůbec činěna z důvodů nesouladu, ale třeba jako symbolická aktivita, prostředek vnitropolitického boje atd. Vidíme, že i Börzelová a Risse podceňují kreativitu sféry *politics*, která je u nich implicitně vnímána jako pouhá převodová páka *politics* a *policies*.⁹ Nepovšimnuta by však neměla zůstat úvaha o evropeizaci jako šanci pro novou distribuci moci a zdrojů různých domácích aktérů, kteří mohou či nemohou být schopni využít těchto nových příležitostí, jež se otevírají na úrovni EU (Börzel, Risse 2003: 64; Císař 2005: 62–65) nebo mohou politiku na úrovni EU sami aktivně ovlivňovat (srov. Císař 2005: 59–62). Zde se již dostáváme k perspektivě, která je klíčová z hlediska námi předpokládaného výzkumu.

Určité základní východisko pro další zkoumání však může přinést výčet změn, které evropeizace potenciálně generuje v různých sférách politiky (i když nelze přehlédnout, že se jedná v podstatě o obecné opakování fenoménů, které identifikovala již klasická teorie politického systému, respektive strukturálně-funkcionální analýza – viz Easton 1957; srov. Řichová 2000: 45–82; v tomto smyslu se jedná opravdu o jen velmi obecné základní východisko dalších zkoumání):

Tabulka 2: Domácí efekty evropeizace podle Börzelové a Risseho

Polity	Policy	Politics
Politické instituce Mezivládní vztahy Soudní struktury Veřejná správa Státní tradice Ekonomické instituce Vztahy stát-společnost Kolektivní identity	Standardy Nástroje Přístupy k řešení problémů Diskursy <i>policy</i>	Procesy: a) formování zájmů b) agregace zájmů c) reprezentace zájmů d) veřejné diskursy

Zdroj: Börzel, Risse 2003: 60

Přestože výše naznačenou definici evropeizace Risseho, Cowlesové a Caporasa považujeme za příliš úzkou, můžeme z ní vyjít jako z bodu, od něhož se odráží postoj aktérů. Na všechny nové evropské instituce – struktury vládnutí ve smyslu *governance* – přirozeně musejí reagovat zejména domácí političtí aktéři, kteří se musejí učit orientovat a prosazovat své prioritní zájmy ve víceúrovňové perspektivě (lokální/regionální, domácí/národní, evropská rovina). Této multidimenzionalitě politického prostoru musejí národní aktéři přizpůsobovat nejen své cíle a strategie, ale mnohdy rovněž své funkcionální a organizační struktury (srov. Hix, Goetz 2000: 3–9; Johansson 2004: 18–21). Evropská unie je v tomto případě kognitivním a/nebo normativním rámcem, který slouží k orientaci aktérů. O evropeizaci má tedy smysl hovořit tam, kde dochází ke změně bez ohledu na to, zda se jedná o odpověď na tlak EU nebo o změnu generovanou libovolným používáním evropského rámce včetně snahy o jeho změnu/ovlivnění zdola (*down-loading* a *up-loading*¹⁰; Radaelli 2004: 11).

Evropeizace se tak představuje spíše jako obousměrný proces, kde dochází nejen k ovlivňování domácí politiky proměnami na úrovni EU, ale také ke zpětné vazbě mezi požadavky národních politických arén a změnám na úrovni EU (srov. Winn, Harris 2002: 3; Howell 2004: 3).

Claudio M. Radaelli naznačil některé předpoklady úspěšné aplikace konceptu evropeizace. Důležité je uvědomit si, že pokud má evropeizace zapříčinit domácí změnu, musí této změně předcházet. Důležité je rovněž zachovat kontrafaktuální perspektivu a klást si otázku, zda by ke změně došlo, i kdyby nebyla iniciována evropeizací. To jest, eliminovat jiné roviny politiky produkující změnu. Nesmíme přitom zapomínat na časové sekvence změn. Je rovněž nutné vyhnout se konfuzi vyvolávajícímu automatickému zaměňování politik EU a evropeizace, ono druhé nepředpokládá *a priori* existenci toho prvního (srov. Howell 2004: 8–10; Grabbe 2003: 310–311). Rovněž nesmíme zaměňovat evropeizaci s procesem politické socializace, i když tato může být její součástí (Radaelli 2004: 9–11).

Platí, že evropeizace může mít různá vyústění. Ve shodě s Radaellim lze říci, že kromě *absorpce* (tj. přijetí evropeizační výzvy bez podstatné změny domácích podmínek), *transformace* (tj. skutečné adaptace na podněty evropeizace) mohou reagovat domácí politické systémy také *netečností* (tj. absencí změny) nebo dokonce *stažením se* (reakcí na adaptační tlak je odvrát směrem k méně evropeizovaným řešením než na počátku) (Radaelli 2003: 37–38). I tyto reakce se počítají a z hlediska politických aktérů může být nečinnost či snaha o přijetí „obraných“ mechanismů stejně významná, jako adaptace vyvolaná evropeizačním tlakem.

3. Tranzice a evropeizace – komplementarita či konceptuální konkurence?

Někteří autoři vnímají demokratickou tranzici střední a jihovýchodní Evropy a evropeizaci jako procesy s mnoha analogickými rysy (viz např. Ágh 1998; Ágh 2004; Kubicek 2003).¹¹ Evropeizace je v tomto pohledu nahlížena jako podstatná součást proměny politik „postkomunistických“ zemí v momentu, kdy se tyto země (a jejich politické systémy) dostanou z fáze vlastní tranzice do fáze konsolidace (srov. von Beyme 1999). Někdy dokonce bývá evropeizace s touto demokratickou konsolidací přímo či nepřímo ztotožňována, což je fenomén, který přesahuje teoretické debaty západních a středoevropských sociálních vědců a proniká (samozřejmě ve specifické formě a mnohdy z naprosto odlišných motivů) i do praktické politiky.¹²

Toto pojetí nicméně nemůžeme akceptovat jako adekvátní. Jednak se stále drží již poněkud sterilní logiky tranzitologického paradigmatu, které neumí adekvátně rozlišit stupeň konsolidace jednotlivých „postkomunistických“ zemí či regionů.¹³ Zejména se zde nabízí členství (či blízkost) členství v Evropské unii jako jedno z kritérií. Státy, které se orientovaly či orientují na jiné integrační projekty (např. Společenství nezávislých států) se řídí zpravidla také poněkud jinou logikou při rekonstrukci svých politických systémů.¹⁴ A pokud chápeme tranzici a konsolidaci jako projekt s jasným cílem – moderním demokratickým politickým systémem s institucemi a funkcemi reprezentujícími pluralitu zájmů a existenci občanské společnosti – pak lze říci, že se tyto státy stále ještě nepřenuly přes ranou fázi tranzice (srov. Brusis 2005: 23).¹⁵

Jistě, lze říci, že existovala jakási „neuvědomělá“ („nezáměrná“ ve smyslu nevyprovokovaná přímo EU – Grabbe 2003: 311–312) evropeizace formou prosté či sofistikovanější nápodoby západoevropských vzorců, která byla jedním z pramenů transformace politiky, ekonomiky i společenských vazeb a procesů. Právě na tvorbě systémů politických stran a organizovaných zájmů ve střední, jihovýchodní a východní Evropě lze tento fenomén (jakýsi *learning process*) dokumentovat velmi dobře. Bylo by však podle našeho názoru konfušní používat pro tento jev slova evropeizace. Nejednalo se o bezprostřední reakci na podněty, které souvisely s vývojem v Evropských společenstvích/Evropské unii. Spíše bychom mohli používat vhodnější pojem *westernizace*, který rozšířil okruh nápodoby hodných vzorů i za hranice Evropy (srov. Hloušek 2004: 101–102; opačný názor zastávají např. Lippert, Umbach, Wessels 2001: 982–984).

To však neznamená, že by EU nehrála výraznou úlohu (ať již přímou, či nepřímou) při podpoře demokratizačních procesů ve střední a jihovýchodní Evropě. Jak ukazuje ve své nejnovější knize Geoffrey Pridham (2005), plnila EU i v době vlastní demokratické tranzice důležitou roli při podpoře demokratizačních trendů v zemích střední, jihovýchodní a částečně i východní Evropy. Pridham ovšem poukazuje přinejmenším na dva momenty, proč není vhodné automaticky evropeizaci a demokratizaci ztělesňovat (Pridham 2005: 97):

- 1) oba dva procesy jsou autonomní a demokratizace započala daleko dříve, než byla možnost východního rozšíření EU brána vážně
- 2) musíme rozlišovat bezprostřední demokratizační důsledky a těmi, které byly pouze zprostředkované, přičemž je zjevné, že ty první lze lépe indikovat, než ty druhé.

Jaká byla (a je) tedy váha EU v demokratizačním procesu nových členských a kandidátských zemí? Na symbolické úrovni byla EU identifikována s liberální demokracií, která měla být cílem změn. Již ve fázi před zahájením vstupních rozhovorů se prostor EU začal otevírat transformujícím se ekonomikám. Perspektiva vstupu pak otevřela cestu ke konvergenci různých politik, respektive zvýšila motivaci domácích elit tyto změny provést. Již ve fázi předvstupních jednání se navíc politické elity seznamovaly intenzivně s prostředím EU. EU kromě toho přímo na demokratizaci tlačila, neboť jí podmiňovala řadu svých podpůrných programů např. v ekonomické oblasti atd. Vztah mezi procesy rozšiřování EU a demokratizací střední Evropy by se tak dal označit jako interaktivní (Pridham 2005: 19–20 a n.; srov. Grabbe 2003; Brusis 2005; naopak perspektivu striktně *top-down* přístupu preferují např. Dürr, Marek, Šaradín 2004b).

Police kandidátských zemí ve vztahu k EU byla přitom definována určitými omezeními. Relativně méně konsolidované instituce v kandidátských zemích tvořily menší „překážky“

pro implementaci pravidel EU, protože nejsou ještě natolik silně svázány s politickou kulturou těchto zemí. Naproti tomu ale může být přijímání pravidel EU jen formální a méně institucionalizované, než ve starých členských zemích. Dá se rovněž očekávat, že kandidátské země budou (z různých důvodů) akceptovat pravidla EU i v oblastech, kde se již dokázaly do jisté míry konsolidovat domácí instituce (zde a jedině zde může platit hypotéza *misfit!*; srov. Pridham 2005: 115–144). Domácí aktéři také mohou využívat pravidel EU, která sice nejsou závazná, ale mohou být využívána na podporu vlastních zájmů těchto aktérů (a po určitých zkušenostech ze sledování české politiky se skoro chce dodat – či na jejich zastření) (Brusis 2005: 24–25).

EU přitom používala a ve vztahu ke kandidátským zemím stále používá různých „mechanismů“ (aby nedošlo ke konfúzi s výše nastíněnými mechanismy, bylo by lépe vzdálit se od terminologie Grabbeové a hovořit o prostředcích), jejichž přehled podává Heather Grabbeová: (1) poskytuje modely, vzorce legislativních a institucionálních šablon; (2) poskytuje finance a technickou asistenci; (3) monitoruje pokroky v přístupovací agendě a provádí ranking jednotlivých států podle dosažených výsledků; (4) poskytuje poradenství a *twinning* (srov. Königová 2004); (5) otevírá dveře k členství v EU formou neexklusivnosti jednání (Grabbe 2003: 312–317).

Můžeme uzavřít poněkud paradoxním, avšak konceptuálně adekvátním tvrzením, že pokud trvala vlastní fáze tranzice, nebylo by vhodné operovat s pojmem evropeizace. Teprve, když se příslušná země dostala do fáze politické, ekonomické a společenské konsolidace (a kdy se tedy objevila reálná perspektiva připojení se k procesu evropské integrace), začali se aktéři vědomě orientovat na proměny dané existencí EU. Teprve s koncem tranzice mohla tedy nastoupit evropizace. Teprve od chvíle existence „jízdního řádu“ vstupu do EU začíná mít v „post-komunistických“ podmínkách smysl zkoumat evropeizaci.¹⁶ V případě tzv. páte vlny rozšíření EU je proces rozšiřování možné datovat vytvořením elementárních podmínek vstupu kandidátských zemí v podobě tzv. kodaňských kritérií a následně přijetím zásad pro institucionalizovaný dialog v letech 1993–1994. Přesněji však fáze reálného procesu přistupování začíná potvrzením zájmu o členství v EU a následnou akceptací přihlášky. V případě ČR se tedy jedná o rok 1996, u ostatních zemí střední a jihovýchodní Evropy o rozpětí let 1994–1996 (Fiala, Pitrová 2003: 151–161).

Výzkum evropeizace může mít evidentně pozitivní metodologicko-heuristické dopady, pokud napomůže překonat dnes již mírně anachronickou komparativní hranici mezi západní a střední Evropou (viz pozoruhodný článek Agnes Batoryové a Nicka Sittera srovnávající evropskou politiku agrárních stran v Evropě – Batory, Sitter 2004). V tomto smyslu se může jednat o skutečné obohacení komparativně politologického horizontu (Hloušek 2004:104–105).

4. Evropeizace ve sféře politics

Přestože mnoho autorů pohybujících se v oblasti evropeizace zdůrazňuje přenositelnost konceptu do všech tří sfér politiky, bývá výzkum v oblasti *politics* (tj. aktéři a jejich interakce) dlouhodobě podceňován (srov. Císař 2005: 55–59).¹⁷ Přitom existuje zjevná potřeba vyrovnat se s výzkumnými otázkami, které se týkají právě politických aktérů pohybujících se ve stále komplexnějším a víceúrovňovém prostředí stimulovaném tlakem evropské integrace. Promě-

ňují (nebo lépe: mohou se proměňovat) aktéři samotní, mohou se proměňovat jejich strategie a to vše může mít zásadní dopad také na podobu interakcí v politickém prostoru.

Dlouhodobé relativní podceňování evropeizace ve sféře komparativní politologie (*comparative politics* i *comparative government*) mělo více příčin.¹⁸ Podle Simona Hixe a Klause Goetze šlo jednak o skutečnost, že evropská integrace byla dlouho spíše zájmem subdisciplíny mezinárodních vztahů, řada komparativních politologů zachovávala tradičně určitou skepsi ohledně možností výzkumu evropské integrace a konečně empirický vliv evropské integrace na vývoj a změny národních/domácích politických systémů byl až donedávna vcelku zanedbatelný (Hix, Goetz 2000: 1–2).

Obecně lze stanovit dva typy dopadů evropeizace na domácí aktéry, je třeba ovšem počítat s tím, že oba typy dopadů budou propojeny (Hix, Goetz 2000: 10 a n.):

- (1) delegování politických kompetencí na rovinu EU a politické výsledky tohoto procesu omezí vnitrostátní politické volby, posílí některé směry politického vývoje a budou tlačit na změnu v některých oblastech;
- (2) etablování vládních institucí na vyšší úrovni vytvoří nové příležitosti pro „obcházení“ omezení daných vnitropolitickou arénou, což změní postavení a strategii řady aktérů působících v procesu organizování zájmů (včetně stran a zájmových skupin).

Jinak řečeno, členství (či perspektiva členství) v EU může vést k „*evropeizaci aktivit a strategií původně národních politických aktérů*“ (Císař 2004: 110).

Kromě vnitřních přeměn (organizace, identity, programové výbavy) může evropeizace do té doby národních (či substátních) aktérů proměnit také jejich *modus operandi*, což může souviset s proměnou struktury politických příležitostí, pravidel a hodnot, které vytvářejí rámec politických procesů, tedy prostředí, v nichž se tyto aktéři pohybují a v nichž se snaží zprostředkovat zájmy, jež hájí. Situace, v nichž se mohou domácí političtí aktéři ocitnout v interakcích s institucemi EU, ukazuje tabulka 3.

Tabulka 3: Způsoby interakcí institucí EU a domácích politických aktérů (na evropské úrovni)

		domácí politický aktér	
		<i>aktivní</i>	<i>pasivní</i>
evropské instituce	<i>aktivní</i>	spolupráce/kon ikt	umocnění/zneschopnění politických aktérů v domácím politickém poli
	<i>pasivní</i>	transnacionální lobování zaměřené na EU	indiference

Zdroj: Císař 2004: 117

Evropeizaci je tak možné vnímat jako *specifickou variantu internacionalizace* politických aktérů (stran, zájmových skupin i sociálních hnutí). Obrazně řečeno se zvětší hřiště, na němž mohou aktéři hrát, ale také se rozšíří soustava hodnot a pravidel, která rozšiřuje či naopak restringuje jejich kapacity (srov. Císař 2004: 110–116). Toto rozšíření kapacit se týká vyššího

počtu adresátů požadavků, potenciálně ale také nových možností mobilizace zdrojů (symbolické podpory i materiálně-technických zdrojů nátlaku) a rovněž nových strategií, které přinášejí nové možnosti legitimace a delegitimace jak aktérů samotných, tak i ostatních aktérů a institucí, s nimiž vstupují do různých interakcí. Mnohórovňové prostředí ovšem poskytuje nejen větší možnosti, ale klade také větší nároky na fungování a strategie aktérů. Z těchto obecných premis pak vyplývají otázky, které si budeme klást ve vztahu k politickým stranám a zájmovým skupinám v dalším textu.

Obecně je však nutné opět zdůraznit požadavek většího sepětí evropeizačního výzkumu s klasickou perspektivou *comparative politics*. Evropeizace sice mění politický prostor, v němž aktéři operují, a upravuje (mnohdy velmi podstatně) pravidla politického procesu, avšak nemění zcela zásadně podstatu politiky. Mnohého tápání by mohl být evropeizační výzkum ušetřen, kdyby vzal v potaz poznatky nashromážděné v oblastech *comparative politics* a *comparative government*. Platí koneckonců, že bez zohlednění (alespoň částečného) pohledu orientovaného na aktéry není možné adekvátně uchopit ani výzkum v oblasti *policy* a *polity*. Takové výzkumy se pak mnohdy rozpadají na shluky případových studií bez jakékoliv komparativní hodnoty, v horším případě jsou pak dělány předčasné generalizace bez náležitého typologizačního testovacího rámce (srov. Haverland 2003).

5. Evropeizace, politické strany a zájmové skupiny

Výzkum evropeizace politických stran a zájmových skupin představuje, jak již bylo naznačeno, klíčovou „položku“ výzkumu evropeizace zaměřeného na politické aktéry. Chápeme-li evropeizaci jako změnu či, lépe řečeno, impuls k potenciální změně, můžeme sledovat proměnu strategií, organizačních vzorců a modelů chování výše uvedených aktérů.

Přestože výzkum politických stran a zájmových skupin¹⁹ je v mnoha ohledech komplementární a řada funkcí, které strany a zájmové skupiny plní v politických systémech, je podobná či totožná, je z heuristického hlediska výhodnější oddělit výzkum obou fenoménů (srov. Fiala, Strmiska 1998: 34–39; Fiala 1999)²⁰. Tohoto rozdělení se proto přidrží i následující výklad.

5.1 Evropeizace politických stran a stranických systémů

Jak připomíná Robert Ladrech (Ladrech 2002), proces evropeizace byl dlouhou dobu zkoumán mimo okruh problematiky věnované politickým stranám, výjimky představoval jen výzkum stranických skupin v Evropském parlamentu a zaměřený k evropským volbám (např. Delwit, Külahci, Van de Walle 2004; Fink Hafner 2004; Gabel 2000; Hix, Lord 1997; Hix 2002; Krašovec 2004; Vanderhoff, Medina Lockhart 2000; v českém prostředí Cabada 2004; Fiala 1998; Fiala, Mareš 2001; Sokol 2001; Dürr, Marek, Šaradín 2004a), či politické orientaci jednotlivých politických stran ve vztahu k evropským politikám. Tato skutečnost souvisí zejména s empirickým zjištěním, že evropská integrace ani její partikulární témata nevedly ve stranických systémech členských států k významným dopadům na proměnu relevantních politických stran a prostoru stranické soutěže, což platí pro formát i systémovou logiku stranických systémů, jakož i pro faktickou neexistenci evropské konfliktní linie (*cleavage*) (Mair 2000: 27–37; srov. Heidar 2003: 13–25, který zajímavým způsobem srovnává EU

s Indii a USA; Hloušek, Kopeček 2004: 46–47). Souvisí to se skutečností, že zatím neexistuje skutečný evropský stranický systém a na evropské rovině lze hovořit nanejvýš o „proto-stranách“ (Mair 2000: 37–41; srov. Fink Hafner 2004: 18–29; Hix 2002; odlišnou perspektivu reprezentuje např. Colomer 2000). Evropeizace národních (domácích) politických systémů a nové styly utváření politiky, jež s sebou nese, nicméně i tak kladou nároky na adaptaci stranických strategií při prosazování příslušných politických záměrů (Ladrech 2002: 390). Nelze zapomínat ani na to, že se strany díky existenci evropské roviny musejí pohybovat na daleko komplexnějších voličských trzích propojujících různé roviny, než tomu bylo dlouhodobě předtím (srov. Korte 2000; Mair 2000: 41–47).

Vliv evropeizace na politické strany byl tedy spíše nepřímý. Podle Petera Maira a Roberta Ladrecha evropská integrace postupně omezuje prostor pro manévrování vlády v otázkách státních politik a tím *de facto* vyprazdňuje prostor politické soutěže v tom smyslu, že strany, které chtějí seriózně usilovat o podíl na alternaci u vlády, musejí dospět k elementárnímu konsenzu v hlavním politickém směřování. V rámci Evropské unie se tak pohybují v jakémsi politickém *mainstreamu* a stávají se vzájemně méně rozlišitelnými. Tím také omezují soutěživost politického prostředí. Peter Mair hovoří v této souvislosti o depolitizaci politických témat souvisejících s evropskou integrací (Mair 2004: 343–345). To samozřejmě může mít vliv na klasické funkce politických stran, jako na rekrutování politického personálu, vedení volební kampaně, agregaci a artikulaci zájmů, vládní cíle atd. (srov. Fiala, Strmiska 1998: 62–72). Podstatně se také zmenšuje množina témat (zejména v oblasti makroekonomické politiky), jejichž reálnou změnu či formování mohou strany slibovat voličům ve volebních kampaních. Strany by pak byly nuceny adaptovat svoje strategie a organizační témata, ale rovněž by zřejmě byly nuceny pokusit se aktivněji ovlivňovat supranacionální rovinu rozhodování, na niž se tyto změněné podmínky iniciují. Z toho také vyplývá podle Ladrecha nejpodstatnější úkol pro výzkum evropeizace a jejích dopadů na politické strany: jde o zkoumání adaptace stran na výše naznačené změny operačního prostředí, ať již v rovině politik, či v rovině organizační. Evropeizace politických stran by tedy měla být reflektována jako odpověď stran na změny v jejich prostředí (Ladrech 2002: 393–396; Mair 2000: 48–49).

Použijeme-li jako východisko pět oblastí, které v souvislosti s evropeizací politických stran vytyčil Robert Ladrech (Ladrech 2002: 396–400)²¹ a aplikujeme-li výše naznačené modifikace platné pro nové členské a kandidátské „post-komunistické“ státy, můžeme základní okruh problémů vymezit takto (Hloušek 2004: 103–104):

- 1) *„Změny v programatice:* Podobně jako na Západě se i v našem prostoru evropská rovina stane důležitým referenčním rámcem domácí politiky. To bylo možno v určité specifické rovině ostatně pozorovat ve střední Evropě (a v menší míře i v Pobaltí) již před rozšířením: politické elity se snažily ulehčit prosazování nepopulárních kroků poukazem na jejich nezbytnost z hlediska přičlenění k Evropské unii. Podobně je možno říci, že dochází a ještě bude docházet k postupné inovaci programatiky stran, která bude muset zapracovat nové momenty plynoucí z podílu na evropském integračním procesu. Tyto změny patrně nebudou příliš dramatické.
- 2) *Organizační změny:* Pravděpodobně se dotknou stran v nově přístupujících zemích daleko více než stran v již existujících členských státech. Nové vrstvy stranických elit (europoslanci, lobbisté atd.) budou ve střednědobém horizontu určitě aspirovat na významnější roli uvnitř stranické elity. Navíc se dá očekávat, že tento tlak dostane i podobu

úsilí o změny v organizacích stran. To bude souviset i se skutečností, že „evropská“ elita bude disponovat v rámci stran sítí formálních i neformálních kontaktů a zdrojů, které mohou v krajním případě dokonce převyšovat potenciál domácích elit. Je pravděpodobné, že před ustálením těchto organizačních změn může proběhnout řada poměrně ostrých, mocensky orientovaných bojů uvnitř národních politických stran. Rovněž je možné, že zapojení evropské roviny posílí již existující kartelový charakter stranické organizace v zemích laekenské vlny.

- 3) *Vzorce stranické soutěže*: Přestože i v zemích laekenské vlny existují strany, které poměrně výrazně akcentují svůj postoj vůči Evropské unii, není, jak již bylo naznačeno, příliš pravděpodobné, že by tato témata mohla přinést natolik silný impuls, jež by pozměnil převládající vzorce stranické soutěže. Je však otázkou, zda v souvislosti s přehnanými očekáváními v oblasti zvýšení životní úrovně a v řešení různých ekonomických, politických a společenských problémů, které byly občanům v předstupních kampaních cíleně a poněkud nezodpovědně vštěpovány, nedojde k velké vlně deziluze, jež by mohla mít za následek vznik silných protievropsky zaměřených a protestně orientovaných formací. V takovém případě by k narušení stávajících vzorců stranické soutěže skutečně mohlo dojít.
- 4) *Vztahy mezi stranami a vládou*: Podobně jako v stávajících členských zemích může dojít k posunům vztahů mezi národní exekutivou a politickými stranami. Tlak ze strany Evropské unie může vzdálit exekutivu od politické linie „mateřských“ stran. Může se rovněž proměnit celková pozice vlády vůči stranám a Evropské unii. V této chvíli nelze jednoznačně odhadnout, zda z tohoto vývoje budou politické strany profitovat, či nikoliv. V každém případě by mělo zkoumání změn role politických stran v procesu zprostředkování zájmů obecně patřit k významným tématům výzkumu europeanizace politických stran a stranických systémů v kandidátských a později nových členských státech.
- 5) *Vztahy nad rovinou národního stranického systému*: Narozdíl od starých členů Evropské unie není příliš pravděpodobné, že by se v krátkodobém a střednědobém horizontu strany ze střední Evropy a Pobaltí příliš intenzivně podílely na budování evropských stran či stranických federací. Spíše budou muset v této souvislosti řešit podobná dilemata, jako řeší například ODS ve vztahu k Evropské lidové straně.“

Z těchto okruhů výzkumu vyplývá řada výzkumných otázek a dílčích problémů. Zřejmě nejjednodušší situace je v oblasti sledování změn programatiky stran. Obtížné je pouze stanovit konkrétní motivy, které stály za nárůstem evropské tematiky, neboť se mohlo jednat například o ideologickou afilaci k západním protějškům, konjunkturální krok, který měl zajistit straně vstup do některé evropské stranické internacionály či o krok, který vyplýval z nutnosti inovovat programatiku strany tvář v tvář vnitropolitickému stranicko-politickému soupeření. Základní výzkumné otázky, jež se týkají evropeizace programatiky stran, lze vymezit takto:

1. Jaký prostor je věnován v programových dokumentech strany evropské integraci?
2. Zvětšil se tento prostor ve srovnání s obdobím před začátkem intenzivní kampaně před vstupem do Evropské unie?
3. Je Evropská unie vnímána stranickou programatikou (či rétorikou stranických elit) jako důležitý faktor řešení politik na národní rovině?

V oblasti proměn organizační struktury jsou klíčovými hledisky jednak integrace strany do evropských stranických internacionál a (v případě nových členských zemí jako např. Česká republika) také do příslušné frakce v Evropském parlamentu. To vede k následující sadě výzkumných otázek:

4. Jak je v organizačních dokumentech strany zohledněna existence poslanců strany v Evropském parlamentu?
5. Reflektují organizační dokumenty a schémata strany členství strany ve frakci EP, případně v některé stranické internacionále?
6. Mají evropští zástupci strany reálný vliv na proces přijímání stranických rozhodnutí? Jaké mají reálné místo ve stranické hierarchii? Je toto místo dáno jejich osobní pozicí nebo spíše institucionální vazbou na orgány EU?
7. Zajímá se strana o možnosti lobování u institucí Evropské unie, využívá již aktivně těchto možností?

Klíčovou oblastí výzkumu orientovaného na postupy srovnávací politologie je samozřejmě sféra vzorců stranické soutěže. Nejedná se přitom jen o výzkum fenoménů tzv. euroskepticismu a eurooptimismu (srov. např. Conti 2003; Kaniok 2005; Kopecký, Mudde 2002; Kopeček 2004; pro „post-komunistické“ země viz např. Beichelt 2004; Szczerbiak, Taggart 2004), i když tento výzkum musí být nedílnou součástí, pokud chceme adekvátně odpovědět na otázku, zda v dané zemi existuje zárodek „evropské“ konfliktní linie či zda je alespoň potenciál pro její vytvoření. Evropská tematika přitom nepůsobí izolovaně, ale v kontextu již existujících konfliktních linií, které může rozvíjet, doplňovat či modifikovat. Vzhledem k tomu, že jen velmi málo stran je skutečně *single-issue-parties* zaměřených na evropská témata, je posouzení základní konfigurace konfliktních linií velmi důležitou součástí výzkumu evropeizace na rovině stranického systému, což platí jak pro západní Evropu, tak pro „post-komunistické“ země (srov. Batory, Sitter 2002; Hloušek, Kopeček 2004; Marks, Wilson, Ray 2002). V této souvislosti je velmi významné sledovat, zda se neproměňuje sociální zakotvení strany a spektrum reprezentovaných skupinových zájmů. Stejně klíčové je sledovat, zda evropeizace (alespoň některých) stávajících stran v jiných oblastech nebude mít dopad na vzorce konkurence a kooperace mezi nimi a zda tato transformace systémové logiky nebude mít vliv na změnu základních systémových parametrů jako takových.²² K těmto skutečnostem se pojí následující sada výzkumných otázek:

8. Jak intenzivně se strana a její představitelé musejí profilovat ve veřejných debatách na evropských tématech vůči útokům konkurenčních stran?
9. Představuje evropská tematika zásadní rozpor (konfliktní téma) vymezující politické strany na půdě parlamentu, regionálních zastupitelských orgánů či exekutivních orgánů?
10. Proměňuje se skladba sociálních zájmů agregovaných a reprezentovaných stranou v souvislosti s procesem evropské integrace?
11. Existuje napětí ohledně evropských témat při komunikaci stran s voliči (v rámci kampaní i v běžné agendě stran a jejich elit)?
12. Jak hlasují strany v parlamentu ohledně evropských témat, tvoří se nové parlamentní hlasovací koalice podle evropských témat, jaká je jejich povaha (zda vznikají *ad hoc* či zda existují dlouhodobé vzorce spolupráce na evropských tématech, kdo s kým, zda vyvolávají rozsáhlé rozpravy atd.)?

Možná změna role stran při zprostředkování politických zájmů ve vztahu k exekutivě (a administrativnímu aparátu státu a samosprávných celků) je dalším klíčovým tématem. Exekutiva a administrativa mohou vyvíjet tlak na stranické elity směřující k odklonu od linie stranické politiky směrem k „hladké“ akceptaci politicko-administrativních opatření přijatých na úrovni EU (srov. Raunio 2002), respektive snahu vyloučit některá témata nejužší související s integrací z běžné politické diskuse („depolitizace evropských témat“). Lze říci, že by evropeizace mohla posílit náběhy ke kartelovému fungování stran v „post-komunistických zemích“. Těmto problémům se věnují následující výzkumné otázky:

13. Lze pozorovat rozchod zástupců stran v exekutivních a administrativních orgánech státu se stranickými programy a cíli, pokud se jedná o něco, co „chce Brusel“?

14. Jak velké jsou rozpory mezi programem strany a politickou pozicí zástupců stran na úrovni EU (zejména poslanci Evropského parlamentu)?

Konečně zbývá položit základní otázky směřující k míře integrace národních stran do rodícího se evropského stranického systému a míry snahy tyto procesy nejen sledovat, ale také aktivně kontrolovat a ovlivňovat:

15. Jsou v období po vstupu do EU ve srovnání s obdobím před vstupem kontakty strany se „sesterskými“ stranami v západní Evropě intenzivnější (u kandidátských zemí lze analogicky stanovit mezník momentem zrealnění perspektivy členství) ?

16. Jsou v období po vstupu do EU ve srovnání s obdobím před vstupem kontakty strany se „sesterskými“ stranami v nově přistupujících zemích intenzivnější (u kandidátských zemí lze analogicky stanovit mezník momentem zrealnění perspektivy členství)?

17. Vyvíjí strana zvláštní kontakty na v současné době kandidátské země (Chorvatsko, Bulharsko, Turecko), je podpora/odmítání dalšího rozšiřování součástí strategie strany?

5.2 Evropeizace zájmových skupin

Evropeizace organizovaných zájmů a zájmových skupin sice není zcela opomíjeným fenoménem (viz např. Gollbach 2005; Grotte, Lang 2003; Imig, Tarrow 2000; Sörries 1999), avšak nepředstavuje privilegovaný předmět evropeizačního výzkumu a to dokonce ani ve srovnání s politickými stranami. Jsme tedy odkázáni na vypracování schématu základních problémových okruhů, které jsou s evropeizací zájmových skupin a jejich působením spojeny. Velmi volně se při tomto pokusu lze inspirovat Ladrechovým „katalogem“, ovšem je třeba vzít v úvahu, že zájmové skupiny se při svém jednání řídí poněkud jinou logikou, než politické strany a rovněž jejich funkce v politickém systému moderního demokratického státu jsou odlišné.

Situace v „post-komunistických“ zemích je specifická v tom, že jedno z klíčových (a nejvíce tíživých) dědictví reálně socialistických režimů bylo vykořenění tradiční plurality (či, většinou spíše semiplurality) systému zprostředkování zájmů. V tomto ohledu byla demokratická tranzice ve srovnání s politickými stranami neméně obtížná. Transformace stranou řízených odborů v pluralitní, vznik a zakořenění zájmových svazů zaměstnavatelů, profesních komor a dalších typů zájmových skupin, všechny tyto procesy probíhaly rovněž v jistém slova smyslu formou *learning-process*, na němž se ovšem musel podílet i stát (viz například etablování instituce tripartity – srov. Genov 2005). Ani zde však nešlo o pouhou nápodobu, některé země akceptovaly spíše liberálně pluralitní model, jiné státy akcentovaly více neokorpora-

tistický model (srov. Schubert 1995) a navíc se tyto modely mnohdy měnily podle politické situace i s ohledem k momentálním potřebám ekonomické transformace a sociálním podmínkám v nejširším slova smyslu. S respektem k výše stanoveným okolnostem lze vymezit následující okruhy zkoumání evropeizace organizovaných zájmů ve střední a jihovýchodní Evropě.

První oblastí výzkumu jsou *změny v taktice a strategii činnosti ZS*. Zájmové skupiny mohou reagovat na zvětšení míry komplexnosti politického prostředí tím, že vyvinou (nebo napodobí) nové metody integrace a hájení zastupovaných zájmů. Mnohoúrovňová perspektiva může ostatně proměnit nejen takticko-strategickou perspektivu těchto aktérů, ale může způsobit i změny v rozsahu a charakteru členské základny a to jak směrem k jejímu růstu, tak i poklesu (např. deregulací některého odvětví). Okruh problémů vážících se k změnám v taktice a strategii lze obecně postihnout následujícími otázkami:

1. Proměnil se rozsah a/nebo povaha požadavků členů, jejichž zájmy zájmová skupina hájí?
2. Proměnily se metody agregace a artikulace zájmů?
3. Rozšířil se zásadně okruh adresátů prosazování zájmů?
4. Změnily se strategické priority co do výčtu a rozsahu hájených zájmů?

Kontakt s evropským prostředím měl nepochybně dopad i na *organizační změny a sociální proměny členské základny*. Podobně jako politické strany, mohou i zájmové skupiny reagovat na novou víceúrovňovou perspektivu organizačními proměnami, které se nemusejí týkat pouze případných lobistů v evropských strukturách, ale také např. adjustace (optimalizace) lokální a regionální struktury, aby byla kompatibilní s jednotkami NUTS, na nichž se rozdělují prostředky z evropských fondů. Stejně tak může evropeizace, podobně jako u politických stran, narušit či pozměnit stávající vzorce artikulace, agregace a reprezentace skupinových zájmů. Tyto změny přitom nelze vždy vysvětlit jen změnou taktiky a strategie. Zde je na místě položit následující badatelské otázky:

5. Změnila se organizační struktura zájmové skupiny (ve vertikálním i horizontálním rozměru)?
6. Souvisí změna organizační struktury bezprostředně se vstupem země do EU, či se jedná o výsledek globalizace tržního prostředí?
7. Došlo k poklesu či nárůstu členů?
8. Změnila se sociální struktura členů či přívrženců dané zájmové skupiny?
9. Změnila se skladba reprezentovaných sociálních (skupinových) zájmů?

Potenciální proměnu *vztahu zájmové skupiny k jiným zájmovým skupinám v domácí politice* bychom mohli shrnout pojmy *spolupráce, konkurence a vytváření sítí*. Větší náročnost víceúrovňového prostředí může vést aktéry k přehodnocení stávajících vzorců kooperace a konkurence a zejména může vést k novému zasítování (srov. Fiala, Schubert 2000: 86–98 a 126–147; Schneider 2003):

10. Proměnil se vztah domácích zájmových skupin vůči sobě navzájem vlivem vstupu do Evropské unie?
11. Pokud vznikla již před vstupem, jak se proměnila struktura „přirozených“ partnerů při prosazování zájmů na domácí rovině?
12. Zapojily se zájmové skupiny do projektů vytváření národních sítí organizovaných zájmů (formální i neformální sítě)?

Podobně, jako se mohou vlivem evropeizace proměnit vztahy mezi jednotlivými zájmovými skupinami, může se projevit i změna ve *vztazích mezi zájmovými skupinami a státem*. Na jednu stranu si lze představit, že se v mnoha ohledech mohou z přirozených protihráčů stát „spojenci“ tváří v tvář některým požadavkům ze strany institucí Evropské unie. Stejně tak je ale možné, že se zájmové skupiny naučí v mnoha věcech státní rovinu „obcházet“, neboť zjistí, že efektivnější metodou prosazování zájmů je hledat si adresáty požadavků v „Bruselu“. Tyto fenomény lze zobecnit do následující sady otázek:

13. Proměnil se vztah zájmových skupin a státu ve směru větší konkurence či spolupráce?

14. Nabízejí zájmové skupiny své expertní (poradenské) kapacity i státním orgánům a administrativě?

15. Došlo k vyšší míře aktivity zájmových skupin vůči legislativním a exekutivním orgánům státu ve smyslu návrhů zákonů a podzákonných norem?

Pro adekvátní zachycení procesů evropeizace zájmových skupin nestačí sledovat národní a subnacionální rovinu vztahů mezi analyzovanými aktéry. Stejně tak důležitá (ne-li důležitější) je oblast *vztahů nad rovinou národního systému organizovaných zájmů*. Zájmové skupiny mohou rozšiřovat okruh spolupracujících partnerů i za hranice domácí politické obce, mohou začít využívat zdroje svého jednání z jiných zemí Evropy nebo přímo z roviny EU (dialog sociálních partnerů na úrovni EU – srov. Sörries 1999: 19–97; evropské protesty – srov. Imig, Tarrow 2000) a mohou se zapojovat do evropských sítí organizovaných zájmů.²³ Těmto problémům se věnují následující výzkumné otázky:

16. Rozšířil se okruh partnerů i mimo území „mateřského“ státu?

17. Proměnila se struktura zdrojů expertních informací nutných pro hájení zájmů?

18. Dochází k nebo je plánováno vybudování lobistické struktury v „Bruselu“?

19. Pokud vznikla již před vstupem, jak se proměnila struktura „přirozených“ partnerů při prosazování zájmů na evropské rovině?

20. Zapojily se zájmové skupiny do projektů vytváření evropských sítí organizovaných zájmů (formální i neformální sítě)?

6. Závěr

Předkládaný text si kladl za cíl konceptualizovat evropeizaci v oblasti *politics* v tzv. „post-komunistických“ zemích, tedy nových členských zemích EU ze střední Evropy a Pobaltí a kandidátských států typu Chorvatska, Bulharska či Rumunska. Modifikací přístupů západoevropských autorů jsme dospěli k interaktivně pojaté evropeizaci národních aktérů – politických stran a zájmových skupin, v níž se aktéři nejen *adaptují* na nové podmínky, ale také *utilitárně* přetvářejí své strategie hájení reprezentovaných zájmů. Je přitom nutno vzít v úvahu, že evropeizace může být prováděna z různých důvodů. Vedle „identitní“ evropeizace lze pozorovat příklady utilitárně pojaté evropeizace, která slouží evropeizujícím se aktérům jako zdroj nové identity, zdroj nových možností politické mobilizace, rozšíření prostoru pro politické působení atd. Na základě konceptuálních úvah jsme dospěli rovněž k identifikaci základních problémů, které jsou s výzkumem evropeizace politických stran, stranických systémů, zájmových skupin a systému organizovaných zájmů v nových členských státech a kandidátských zemích spojeny.

Hlavním cílem bylo představit takové pojetí evropeizace, které by adekvátně zohledňovalo přístupy srovnávací politikologie (zejména *comparative politics*), bez čehož nelze provádět evropeizační výzkum zaměřený na aktéry. To samozřejmě neznamená, že by bylo možno posuzovat oblast evropeizace *politics* bez kontextuálního rámce evropeizace *policy* a *polity*, tedy proměny institucionálního a formálního rámce a jednotlivých politik.²⁴

Výzkumné oblasti a naznačené badatelské otázky samozřejmě práci na výzkumu evropeizace politických aktérů neukončují, nýbrž naopak iniciují. Nyní se jedná o to přiřadit k těmto obecným směrům bádání empirické výzkumy, které pomohou testovat prezentovanou teorii a napomohou zpětně také k adekvátnějšímu výkladu toho, jakou povahu má evropeizace ve střední a jihovýchodní Evropě a České republice zvláště a jakým směrem dále rozvíjet teoreticko-metodologickou výstavu celého konceptu.

Poznámky:

1. Pojem evropeizace je pokládán za poměrně nový, ukazuje se, že počet textů zabývajících se tímto fenoménem roste teprve v posledních několika letech (srov. Featherstone 2003: 5–6). Není však pravdou, že by pojem sám dříve neexistoval. Již v 19. století se hovořilo například o evropeizaci Ruska (viz Brückner 1888; srov. např. Malia 2004: 65–91; Featherstone 2003: 6–7).
2. Claudio M. Radaelli rozděluje literaturu o výzkumu evropeizace nikoliv podle sfér politiky, ale podle toho, zda je evropeizace posuzována spíše v rovině vládnutí (*governance*), institucionalizace, či diskursu (Radaelli 2004: 6–8). Tyto dimenze se ovšem vzájemně nemusejí vylučovat a vhodná perspektiva by je měla umět integrovat.
3. Radaelli ovšem později poukázal na nutnost akceptování nelineární perspektivy evropeizace, perspektivy, která daleko více akcentuje kreativní možnosti zpracování podnětů z roviny Evropské unie (Radaelli 2004: 3–4). Pojem „adaptace“ je tak u Radaelliho podstatně komplexnější, než jen reakce na tlak z evropské roviny. Výslovně pak uvádí, že evropeizace *není* prostá konvergence (Radaelli 2003: 33–34; Radaelli 2004: 14–15; mírně odlišný výklad viz Börzel, Risse 2003: 71–73; srov. Andersen 2004).
4. Tato skutečnost vyplývá i z analytického rámce, který pro oblast *policy* vypracovali Christoph Knill a Dirk Lehmkuhl, kteří hovoří o třech mechanismech evropeizace (opět v praxi často propojených). Evropeizace určité politiky může vyvolat domácí změnu ve třech rovinách: (a) institucionální přízpůsobení, (b) změna struktury domácích příležitostí (ve smyslu nové distribuce moci a zdrojů mezi domácími aktéry) a (c) změna rámce očekávání domácí politiky. Politiky EU tak mohou přímo předepsat změnu institucionálního rámce (a), mohou rovněž modifikovat institucionální kontext strategických interakcí (varianta b), nebo mohou usilovat o změnu institucionálního rámce nepřímou tím, že ovlivňují přesvědčení a očekávání domácích aktérů, kteří pak sami mohou měnit své strategie (varianta c) (Knill, Lehmkuhl 2002: 255–263; srov. Knill, Lehmkuhl 2004).
4. Tento autory zjevně preferovaný přístup se odráží zejména ve sféře *policy* (čemuž konečkonců odpovídá i zaměření dalších příspěvků ve sborníku). Vychází z premisy politické podmíněnosti vztahu EU k (potenciálně) kandidátským zemím. Tato podmíněnost se projevuje zejména tam, kde jsou brány v potaz základní hodnoty EU a jejich členských zemí (lidská práva, liberální demokracie a vláda zákona) a v praxi se projevuje zejména zpomalením či zastavením přístupujících procesů ve státech, které z této normy vybočily (např. Slovensko, Lotyšsko, Turecko) – srov. Schimmelfennig, Engert, Knobel 2005; Pridham 2005: 25–62.
5. Ke vzájemné vazbě globalizace a evropeizace srov. např. Bukowski, Piattoni, Smyrl 2003: 4–5; Featherstone 2003: 3–4; Keating 2002.
6. „...evropská institucionální politická aréna se stává autonomní ve vztahu k omezením, preferencím a zvyklostem vládnutí členských států...a zároveň se tyto státy musejí přizpůsobovat strukturám,

politikám, formálním pravidlům a praktikám, které se konsolidovaly na úrovni EU“ (Giuliani 2003: 134–135).

7. Pojem domácí struktury je citovanými autory používán velmi volně a zahrnuje oblast institucí (opět v nejširším možném významu) i politik (*policies*).
  8. Význam domácích institucí (zejména *veto players*) je přitom ověřen i empiricky – Giuliani 2003.
  9. Tento nedostatek respektu je zarážející i proto, že v následujícím textu reflektují Börzelová a Risse různé faktory v oblasti *politics*, které mohou evropeizaci podporovat (*facilitating factors*) a také ty, které ji mohou komplikovat (*veto players*) (Börzel, Risse 2003: 63–65).
  10. Kerry Howell navrhuje používat kromě *down-loading* (což je mechanismus uplatňovaný při *top-down* přístupu, mechanismus adaptace na požadavky EU) a *up-loading* (vycházející z *bottom-up* přístupu plynoucího z domácí změny) ještě pojmu *cross-loading*, který souvisí s pojetím evropeizace jako vertikálních transferů politik (Howell 2004: 5–7).
  11. Evropská integrace tak bývá vnímána jako jeden z aspektů „post-komunistického“ vývoje, který posiluje demokratizační vývoj a staví „hráz“ nacionalismu, umožňuje deterritorializaci demokratických mechanismů atd. (viz např. Winn, Harris 2003: 3–5). Uvidíme, že toto pojetí je jednak příliš optimistické, jednak nevhodné pro posouzení vztahu evropeizace a demokratizace v „post-komunistických“ zemích.
  12. Pro českého čtenáře stojí v této souvislosti za připomenutí například snaha někdejší Unie svobody (a ještě více pozdější Čtyřkoalice, respektive Koalice) profilovat svůj program takřka zásadně na deklarování potřeby vstupu do EU a rozsáhlé adaptaci české politické kultury, ekonomiky a právního řádu na (ať již skutečně či domněle) vyšší standardy v zemích EU. Předmětem další analýzy už pak je, zda toto „identitní“ evropanství (k pojmu srov. Conti 2003) bylo skutečným výrazem vnitřní identity strany, snahou o konjunkturní profilaci na aktuálních a libivých tématech, odpověď na volání podstatné části českého intelektuálního a mediálního prostředí nebo spíše (v posledku neúspěšná) snaha zakrýt vlastní programovou slabost evropským „nátěrem“.
- Na druhou stranu je ale patrný také posun zájmu někdejších tranzitologů, kteří se (mnohdy při zachování podobných výzkumných otázek i metodologických přístupů) „vrhají“ ze střední a jihovýchodní Evropy na problematiku Evropské unie (viz například Schmitter 2003).
13. Nejdeme ovšem tak daleko, jako Christian Giordano (2005), který odmítá pojem tranzice jako takový.
  14. Ke komplikované debatě, zda politická tradice „post-komunistických“ zemí tváří v tvář EU hraje či nehraje roli srov. Brusis 2005: 29–31. My se domníváme, že roli hraje, neboť spoluvytváří prostředí, které je (nebo není) ovlivňováno evropeizačními impulsy. Jiná věc již je, jak posoudit roli tradice první fáze demokratizace, tradice komunistického režimu, jež také není tak uniformní, jak by se na první pohled mohlo zdát (srov. Kitschelt 1995: 452–458; Kitschelt a kol. 1999: 21–28; Cotta 1992) a zejména tradice (re)konstrukce demokratické politiky po jeho pádu (pro český případ srov. Fiala, Hloušek 2003: 13–14; Hloušek, Kopeček 2003: 218–229).
  15. Tato teleologická interpretace tranzice je sice poněkud „přitažena za vlasy“, avšak je třeba reflektovat implicitní normativní konotace pojmu demokratická tranzice většinou vědců, kteří jej používali a používají. To je ovšem jeden z podstatných důvodů, proč více než 15 let od pádu reálně socialistických režimů ztrácí paradigma tranzice smysl a je také (bohužel vesměs v tichosti a bez náležité bilance jeho záporů, ale také nesporných kladů) opouštěno.
  16. Souvislost mezi tranzicí a evropeizací lze dokumentovat rovněž s pomocí rozlišení mezi *interní a externí transformací* států střední a jihovýchodní Evropy (Fiala 2005).
  17. Přitom samotný výzkum evropské integrace nebyl zcela slepý k problematice aktérů, jejich aktivit a sítí, které svým působením mezi národní a evropskou rovinou vytvářeli, zejména neofunkcionalistické paradigma se vyznačovalo např. zájmem o evropské stranické federace (viz Johansson 2004: 23–24).
  18. Někteří autoři se domnívají, že je potřeba z metodologických důvodů přenechat výzkum evropeizace pouze sféře analýzy *policy* (Grote 2003).
  19. Fenomén (nových) sociálních hnutí necháme vzhledem k tématu článku stranou.

20. Za hlavní rozdíl mezi politickými stranami a zájmovými skupinami lze pokládat zejména participaci na volební soutěži, které se zájmové skupiny za normálních okolností nezúčastňují (srov. Panebianco 1988). Tento rozdíl se ozřejmí, podíváme-li se na strategie stran a zájmových skupin z hlediska faktorů, které je formují. Podle Agnes Batoryové a Nicka Sittera je strategie strany výslednicí její identity, politických cílů, snahy o získání úřadu a snahy získat voliče (Batory, Sitter 2002: 525). Analogicky lze modifikovat strategii zájmových skupin jako výslednicí jejich identity, politických cílů, snahy o získání vlivu (nikoliv nutně úřadu, i když ani tato snaha o přímý vliv není vyloučena *a priori*) a namísto získávání voličů jde o získávání členů, kteří hodljí nechat prostřednictvím dané zájmové skupiny reprezentovat své zájmy. Přestože i politické strany mohou vedle strategie orientované primárně na sběr voličů orientovat své chování i podle reprezentace určitého segmentu zájmů (srov. Kirchheimer 1966), je tato druhá sféra primární doménou zájmových skupin.
21. Zajímavým příkladem empiricky podloženého výzkumu, který ukazuje, že *Europeanization matters*, je třeba studie Elisabeth Bomberg (2002), která poukázala na změny, jež tlakem evropeizace prodělaly v různých sférách (obdobných, jako v Ladrechově teoretickém schématu) západoevropské strany zelených.
22. Martin Brusis uvádí, že tlak vstupu do EU mohl vést i k mezietnickým koalicím na Slovensku po roce 1998, v Bulharsku (2001) a Rumunsku (1996–2000 a od 2000) a Estonsku po roce 1999 (Brusis 2005: 26). Toto tvrzení ale pokládáme za sporné, neboť není evidentní, že právě otázka evropské integrace byla tím hlavním motorem spolupráce pro etnicky rozdělené koalice. Zde by bylo na místě kontrafaktuální uvažování, které by vymezilo vliv EU tím, že by ukázalo vliv jiných faktorů (například nemožnosti jinak vystřídat vládu Vladimíra Mečiara v případě Slovenska).
23. Ke spolupráci odborů na evropské rovině srov. např. Gollbach 2005, který se zabývá spoluprací odborů kováků z Belgie, Nizozemska a Severního Porýní-Vestfálska.
24. Ke vzájemnému vztahu a ovlivňujících vazbách *politics a polity* srov. např. Heinelt 2003, v českém prostředí Fiala, Schubert 2000: 101–107, Fiala, Strmiska 1998: 126–130.

Literatura:

- Ágh, Attila. 2004. „The Adolescence of East Central European Democracies: Europeanization as an Opportunity for further Democratization.“ In: *Europeanization and Regionalization: Hungary's Accession*, Ed. Attila Ágh. Budapest: Hungarian Centre for Democracy Studies, 231–258.
- Ágh, Attila. 1998. *The Politics of Central Europe*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Andersen, Svein S. 2004. *The Mosaic of Europeanization: An Organizational Perspective On National Re-contextualization*. Arena – Centre for European Studies, University Oslo, Working Paper No. 04/11, (<http://www.arena.uio.no>).
- Bartolini, Stefano a Mair, Peter. 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilization of European Electorates: 1885–1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Batory, Agnes a Sitter, Nick. 2004. „Cleavages, competition and coalition-building: Agrarian parties and the European question in Western and East Central Europe.“ *European Journal of Political Research* 43, No. 4, 523–546.
- Beichelt, Timm. 2004. „Euro-Skepticism in the EU Accession Countries.“ *Comparative European Politics* 2, No. 1, 29–50.
- Beyme, Klaus von. 1999. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der Transitologie. *Osteuropa* 49, 3, 285–304.
- Bomberg, Elisabeth. 2002. The Europeanisation of Green Parties: Exploring the EU's Impact. *West European Politics* 25, No. 3, 29–50.
- Börzel, Tanja a Risse, Thomas. 2003. „Conceptualizing the Domestic Impact of Europe.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 57–80.

- Brückner, A. 1888. *Die Europäisierung Rußlands. Land und Volk*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes.
- Brusis, Martin. 2005. „European Union enlargement and the Europeanisation of Eastern Europe: research puzzles and policy issues.“ In: *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Vera Sparschuh, Agnieszka Wenninger. Hamburg: Krämer, 21–38.
- Bukowski, Jeanie, Piattoni, Simona a Smyrl, Marc. 2003. „Introduction.“ In: *Between Europeanization and Local Societies*. Eds. Jeanie Bukowski, Simona Piattoni, Marc Smyrl. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield, 1–19.
- Cabada, Ladislav. 2004. „Prospects of Political Partisanship at the European Level.“ In: *Europeanization of National Political Parties*. Eds. Ladislav Cabada, Alenka Krašovec. Plzeň: Aleš Čeněk, 249–253.
- Caramani, Daniele. 2004. *The Nationalization of Politics. The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Císař, Ondřej. 2005. „Evropeizace a obhajoba zájmů: základy analytického rámce.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek. Brno: IIPS, 54–71.
- Císař, Ondřej. 2004. „Mezi Prahou a Brusel: nevládní organizace, sociální hnutí a zájmové skupiny na cestě do EU.“ *Sociální studia* 2004, č. 1, 109–120.
- Colomer, Josep M. 2000. *How Political Parties, Rather than Member-States, Are Building the European Union*. Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra, Working Papers, N. 489 (www.econ.upf.es).
- Conti, Nicolo. 2003. *Party Contestation of the Political Space and the European Issue: Positions of Italian Parties (1994–2002)*. Paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18–21 September 2003 (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/>).
- Cotta, Maurizio. 1992. „Building New Party Systems after the Dictatorship. The East European Cases in a Comparative Perspective.“ In: *Democratisation in Eastern Europe: Domestic and International Perspectives*. Eds. Geoffrey Pridham, Tatu Vanhanen. London: Routledge, 99–127.
- Dančák, Břetislav, Fiala, Petr a Hloušek, Vít. 2005. „Evropeizace: pojem a jeho konceptualizace.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek. Brno: IIPS, 11–25.
- Delwit, Pascal, Külahci, Erol a Van de Walle, Cédric. Eds. 2004. *The Europarties. Organisation and Influence*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Dürr, Jakub, Marek, Dan a Šaradín, Pavel. 2004a. „Evropeizace české politické scény – politické strany a referendum o přistoupení k Evropské unii.“ *Mezinárodní vztahy* 39, č. 1, 27–49.
- Dürr, Jakub, Marek, Dan a Šaradín, Pavel. 2004b. „Is theory of Europeanization relevant for Central European Countries?“ In: *Europeanization of National Political Parties*. Eds. Ladislav Cabada, Alenka Krašovec. Plzeň: Aleš Čeněk, 35–42.
- Easton, David. 1957. „An Approach to the Analysis of Political Systems.“ *World Politics* 9, No. 3, 383–400.
- Falkner, Gerda. 2003. *Comparing Europeanisation Effects: From Metaphor to Operationalisation*. Paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18–21 September 2003 (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/>).
- Featherstone, Kevin. 2003. „In the Name of „Europe“.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 3–26.
- Featherstone, Kevin a Radaelli, Claudio M. 2003. „A Conversant Research Agenda.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 331–341.
- Fiala, Petr. 1999. „Definice zájmových skupin. K některým teoretickým problémům politologického výzkumu organizovaných zájmů.“ *Politologický časopis* VI, č. 1, 52–60.
- Fiala, Petr. 2005. „Der Transformationsprozess in Tschechien.“ In: *Der kulturelle Umbruch in Ostmitteleuropa. Der Transformationsprozess und die Bildungs- und Kulturpolitik Tschechiens, der Slowakei, Polens und Ungarn in Kontext der internationalen Beziehungen*. Eds. Peter Bachmaier, Beata Blehová. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 93–106.

- Fiala, Petr. Ed. 1998. *Politické strany v Evropském parlamentu*. Brno: IIPS.
- Fiala, Petr a Hloušek, Vít. 2003. „Stranický systém České republiky.“ In: *Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Fiala, Petr; Herbut, Ryszard a kol. Brno: IIPS, 13–54.
- Fiala, Petr a Mareš, Miroslav. Eds. 2001. *Evropské politické strany*. Brno: IIPS.
- Fiala, Petr a Pitrová, Markéta. 2003. *Evropská unie*. Brno: CDK.
- Fiala, Petr a Schubert, Klaus. 2000. *Moderní analýza politiky*. Brno: Barrister and Principal.
- Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián. 1998. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal.
- Fink Hafner, Danica. 2004. „The Europeanisation of national political parties – a view from the EU level.“ In: *Europeanization of National Political Parties*. Eds. Ladislav Cabada, Alenka Krašovec. Plzeň: Aleš Čeněk, 17–34.
- Gabel, Matthew. 2000. „European Integration, Voters, and National Politics.“ *West European Politics* 23, No. 4, 52–71.
- Genov, Nikolai. 2005. „State and economy in Eastern Europe: trends in establishing social dialogue.“ In: *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Vera Sparschuh, Agnieszka Wenninger. Hamburg: Krämer, 95–115.
- Giordano, Christian. 2005. „Die unauffindbare Transition. Zur soziologischen Misere eines verheißungsvollen Entwicklungsmodells.“ In: *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Vera Sparschuh, Agnieszka Wenninger. Hamburg: Krämer, 59–68.
- Giuliani, Marco. 2003. „Europeanization in Comparative Perspective: Institutional Fit and National Adaptation.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 134–155.
- Gollbach, Jochen. 2005). *Europäisierung der Gewerkschaften. Praktische Ansätze im Spannungsverhältnis nationaler und europäischer Strukturen und Traditionen*. Hamburg: VSA Verlag.
- Grabbe, Heather. 2003. „Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 303–327.
- Grote, Jürgen R. 2003. *Delimiting Europeanization*. Paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18–21 September 2003 (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/>).
- Grote, Jürgen R. a Lang, Achim. 2003. „Europeanization and Organizational Change in National Trade Associations: An Organizational Ecology Perspective.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 225–254.
- Haverland, Markus. 2005. „Does the EU cause domestic developments? The problem of case selection in Europeanisation research.“ *European Integration online Papers* 9, No. 2 (<http://eiop.or.at>).
- Haverland, Markus. 2003. *Methodological issues in Europeanisation research: the „no variation“ problem*. Paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18–21 September 2003 (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/>).
- Heidar, Knut. 2003. *Parties and Cleavages in the European Political Space*. Arena – Centre for European Studies, University Oslo, Working Paper No. 3, March 2003, (<http://www.arena.uio.no>).
- Heinelt, Hubert. 2003. „Politikfelder: Machen Besonderheiten von Policies einen Unterschied?“ In: *Lehrbuch der Politikfeldanalyse*. Eds. Klaus Schubert, Nils C. Bandelow. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 239–256.
- Héritier, Adrienne. 2005. „Europeanization Research East and West: A Comparative Assessment.“ In: *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Eds. Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier. Ithaca and London: Cornell University Press, 199–209.
- Hix, Simon. 2002. „Parliamentary Behavior with Two Principals: Preferences, Parties, and Voting in the European Parliament.“ *American Journal of Political Science* 46, No. 3, 688–698.
- Hix, Simon a Goetz, Klaus H. 2000. „Introduction: European Integration and National Political Systems.“ *West European Politics* 23, No. 4, 1–26.
- Hix, Simon a Lord, Christopher. 1997. *Political Parties in the European Union*. London: Macmillan.

- Hloušek, Vít. 2004. „Proces europeanizace a politické strany v kandidátských zemích.“ *Sociální studia* 2004, č. 1, 93–108.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: IIPS.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2003. „Konsensuální a konkurenční demokracie.“ In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Vít Hloušek, Lubomír Kopeček. Brno: IIPS, 203–231.
- Howell, Kerry E. 2004. „Developing Conceptualisations of Europeanization: Synthesising Methodological Approaches.“ *Queen's Papers on Europeanization* 2004, No. 3 (<http://www.qub.ac.uk/ies/onlinepapers/>).
- Imig, Doug a Tarrow, Sidney. 2000. „Political contention in a Europeanising polity.“ *West European Politics* 23, No. 4, 73–93.
- Johansson, Karl Magnus. 2004. „Toward a theory of federations of political parties in multilevel Europe: at the nexus of international relations and comparative politics.“ In: *The Europarties. Organisation and Influence*. Eds. Pascal Delwit, Erol Kūlahci, Cédric Van de Walle. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 17–43.
- Kaniok, Petr. 2005. „Měkký a tvrdý euroskepticismus: dva projevy téhož?“ *Politologický časopis* XII(2), 152–163.
- Keating, Michael. 2002. „Plurinational Democracy in a Post-Sovereign Order.“ *Queen's Papers on Europeanization* 2002, No. 1 (<http://www.qub.ac.uk/ies/onlinepapers/>).
- Kirchheimer, Otto. 1966. „The transformation of West European party systems.“ In: *Political parties and political development*. Eds. Joseph LaPalombara, Myron Weiner. Princeton: Princeton University Press, 177–200.
- Kitschelt, Herbert. 1995. „Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies.“ *Party Politics*, 1(4), 447–472.
- Kitschelt, Herbert, Mansfeldova, Zdenka, Markowski, Radoslaw a Tóka, Gábor. 1999. *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knill, Christoph. 2001. *The Europeanisation of National Administrations. Patterns of Institutional Change and Persistence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knill, Christoph a Lehmkuhl, Dirk. 2004. „Die Europäisierung nationaler Staatstätigkeit: Erkenntnisse aus der vergleichenden Policy-Forschung.“ In: *Staatsentwicklung und Policyforschung: Politikwissenschaftliche Analysen der Staatstätigkeit*. Ed. Holtmann, Everhard. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 141–165.
- Knill, Christoph a Lehmkuhl, Dirk. 2002. „The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization mechanisms.“ *European Journal of Political Research* 41, No. 2, 255–280.
- Königová, Lucie. 2004. „Geneticky modifikované organizace? Twinning jako případ transnacionální interakce.“ *Mezinárodní vztahy*, 39, č. 1, 7–26.
- Kopecký, Petr a Mudde, Cas. 2002. „The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe.“ *European Union Politics*, 3, No. 3, 297–326.
- Kopeček, Lubomír. 2004. „Euroskeptici, europeanisté, euroentuziasté, eurofobové – jak s nimi pracovat?“ *Politologický časopis*, XI, č. 3, 240–262.
- Korte, Karl-Rudolf. 2000. „Wie Parteien auf die komplexe Wählermärkte reagieren: Das Beispiel CDU.“ *Blätter für deutsche und internationale Politik* 2000, 6, 707–716.
- Krašovec, Alenka. 2004. „European Union and Political Parties.“ In: *Europeanization of National Political Parties*. Eds. Ladislav Cabada, Alenka Krašovec. Plzeň: Aleš Čeněk, 7–13.
- Kubicek, Paul J. 2003. „International norms, the European Union, and democratization: tentative theory and evidence.“ In: *The European Union and Democratization*. Ed. Paul J. Kubicek. London: Routledge, 1–29.
- Ladrech, Robert. 2002. „Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis.“ *Party Politics*, 8, No. 4, 389–403.

- Lippert, Barbara, Umbach, Gaby a Wessels, Wolfgang. 2001. „Europeanization of CEE executives: EU membership negotiations as a shaping power.“ *Journal of European Public Policy*, 8, No. 6, 980–1012.
- Mair, Peter. 2004. „The Europeanization Dimension.“ *Journal of European Public Policy* 11, No. 2, 337–348.
- Mair, Peter. 2000. „The Limited Impact of Europe on National Party Systems.“ *West European Politics*, 23(4), 27–51.
- Malia, Martin. 2004. *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991*. Praha: Argo.
- March, James G. a Olsen, Johan P. 2005. *Elaborating the „New Institutionalism“*. Arena – Centre for European Studies, University Oslo, Working Paper No. 11, March 2005, (<http://www.arena.uio.no>).
- Marks, Gary, Wilson, Carole J. a Ray, Leonard. 2002. „National Political Parties and European Integration.“ *American Journal of Political Science*, 46, No. 3, 585–594.
- Mörth, Ulrika. 2003. „Europeanization as Interpretation, Translation, and Editing of Public Policies.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 159–178.
- Olsen, Johan P. 2002. *The Many Faces of Europeanization*. Arena – Centre for European Studies, University Oslo, Working Paper No. 2, (<http://www.arena.uio.no>).
- Olsen, Johan P. 2005. *The political organization of Europe: Differentiation and unification. The Stein Rokkan Memorial Lecture, Bergen 16 September 2005*. Arena – Centre for European Studies, University Oslo, Working Paper No. 23, (<http://www.arena.uio.no>).
- Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pridham, Geoffrey. 2005. *Designing Democracy. EU Enlargement and regime change in post-communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Radaelli, Claudio M. 2004. „Europeanisation: Solution or problem?“ *European Integration online Papers* 8, No. 16 (<http://eiop.or.at>).
- Radaelli, Claudio M. 2003. „The Europeanization of Public Policy.“ In: *The Politics of Europeanization*. Eds. Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press, 27–56.
- Radaelli, Claudio M. 2000. „Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive.“ *European Integration online Papers* 4, No. 8 (<http://eiop.or.at>).
- Raunio, Tapio. 2002. „Why European Integration Increases Leadership Autonomy within Political Parties.“ *Party Politics* 8, No. 4, 405–425.
- Risse, Thomas, Cowles, Maria G. a Caporaso, James. 2001. „Europeanization and Domestic Change: Introduction.“ In: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Eds. Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse. Ithaca, London: Cornell University Press, 1–20.
- Rokkan, Stein. 1999. *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan* (edited by P. Flora, with S. Kuhnle and D. Urwin). Oxford: Oxford University Press.
- Řichová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v současné politické vědě*. Praha: Portál.
- Schimmelfennig, Frank, Engert, Stefan a Knobel, Heiko. 2005. „The Impact of EU Political Conditionality.“ In: *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Eds. Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier. Ithaca and London: Cornell University Press, 29–50.
- Schimmelfennig, Frank a Sedelmeier, Ulrich. 2005. „Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe.“ In: *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Eds. Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier. Ithaca and London: Cornell University Press, 1–28.
- Schmidt, Vivien A. a Radaelli, Claudio M. 2004. „Policy Change and Discourse in Europe: Conceptual and Methodological Issues.“ *West European Politics* 27, No. 2, 183–210.
- Schmitter, Philippe C. 2003. „Democracy in Europe and Europe's Democratization.“ *Journal of Democracy* 14, No. 4, 71–85.

- Schneider, Volker. 2003. „Akteurkonstellationen und Netzwerke in der Politikentwicklung.“ In: *Lehrbuch der Politikfeldanalyse*. Eds. Klaus Schubert, Nils C. Bandelow. München, Wien: R. Oldenbourg Verlag, 107–146.
- Schubert, Klaus. 1995. „Pluralismus versus korporatismus?“ *Politologický časopis* II, č. 3, 175–191.
- Sokol, Petr. 2001. „Rozšiřování Evropské unie a politické strany.“ In: *Východní rozšíření Evropské unie. Východiska – stav – perspektivy*. Ed. Michal Kubát. Brno – Praha: IIPS, FSV UK, Europeum, 112–147.
- Sörries, Bernd. 1999. *Europäisierung der Arbeitsbeziehungen. Der Soziale Dialog und seine Akteure*. München und Mering: Reiner Hampp Verlag.
- Szczerbiak, Aleks a Taggart, Paul. 2004. „Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 33, No. 3, 363–388.
- Trondal, Jarle. 2002. „The Europeanisation of Research and Higher Educational Policies: Some Reflections.“ *Scandinavian Political Studies* 25, No. 4, 333–355.
- Vandermotten, Christian a Medina Lockhart, Pablo. 2000. „An electoral geography of Western Europe.“ *GeoJournal* 52, No. 2, 93–105.
- Wahl, Rainer. 2003. *Verfassungsstaat, Europäisierung, Internationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Winn, Neil a Harris, Erika. 2003. „Introduction: ‚Europeanisation‘: Conceptual and Empirical Considerations.“ *Perspectives on European Politics and Society*, 4, No. 1, 1–11.

Pozn.: Platnost všech uvedených elektronických zdrojů je ověřena k 15. 12. 2005.